

Pedaqoji situasiyanın şagirdlərdə yaratdığı psixoemosional hallar və onların şəxsiyyətin formalaşmasına təsiri

Nigar Mustafa qızı Mahmudova

Bakı Qızlar Universiteti

E-mail: nigarmahmudova1984@mail.ru

Rəyçilər: psixol.ü.f.d., dos.U.M. Qəzvini
p.ü.f.d., dos. R.S. Əliyev

Açar sözlər: pedaqoji situasiya, şəxsiyyət, psixoemosional hallar, şagird, vərdiş, şəxsiyyət, model

Ключевые слова: педагогическая ситуация, личность, психоэмоциональные ситуации, студент, привычка, личность, модель

Key words: pedagogical situation, personality, psycho-emotional situations, student, habit, personality, model

Məlumdur ki, emosional halət istənilən yaş dövründə təzahür etməklə, fərqli mahiyyət daşıyır. Bu baxımdan, kiçikyaşlı məktəblilərin psixo-emosional vəziyyətinə həm subyektiv, həm də obyektiv amillər təsir göstərir. Obyektiv amillərə yaş, cins, sağlamlıq səviyyəsi, tədris yükünün çoxluğunu misal göstərmək mümkündür. Subyektiv amillərə isə motivasiya, bilik səviyyəsi, yeni şəraitə adaptasiya olmaq qabiliyyəti, psixofizioloji xüsusiyyətlər, şəxsi keyfiyyətləri aid etmək olar. Faktlar göstərir ki, kiçikyaşlı məktəblilərdə emosional gərginliyinin dəfəndilməsinin əsasən iki başlıca istiqaməti mövcuddur. Birincisi, kiçikyaşlı məktəblilərə özünütənzimləmə vərdişlərinin aşılınması və emosional gərginliyin dəf edilməsi üsullarının öyrədilməsi; ikinci istiqamət isə orta təhsil müəssisəsində təhsil prosesinin təşkili - onun humanistləşdirilməsi, təlimin emosionallığının yüksəldilməsini özündə ehtiva edir. Bir məsələni də qeyd edək ki, insan amilinin öndə durduğu müasir dövrdə gənc nəslin, ahəngdar inkişaf etmiş, ictimai cəhətdən fəal olan, mənəvi zənginliyi, əxlaqı saflığı və fiziki kamilliyi özündə birləşdirən şəxsiyyət kimi tərbiyə olunması vacib bir məsələ kimi qarşıda durur. Ona görə də şəxsiyyətin necə formalaşması, bu prosesə təsir edən amillər diqqəti ilk növbədə cəlb edən problemlərdəndir. Şəxsiyyətin formalaşmasına təsir edən amillərin psixoloji yönümdən araşdırılması əsas vəzifələrdən biridir. Psixoloq və pedaqoqların apardıqları çoxsaylı tədqiqatlara baxmayaraq problemin tam mənası ilə həll olunduğunu söyləmək olmaz. Ona görə də tədqiqatın mövzusunun psixo-emosional halların kiçikyaşlı məktəbli şəxsiyyətinin formalaşmasına təsiri kimi müəyyənləşdirilməsini daha məqsədəuyğun hesab etmişik.

Şagird şəxsiyyətinin formalaşmasına təsir göstərən bu və digər emosional halların onlarda hansı səviyyədə təzahür etdiyini, şagirdlərin hansı emosional halların təsirlərinə daha çox məruz qaldıqlarını və buna açıq olduqlarını, hansı emosional halların təsirlərinin aradan qaldırılması və ya qarşısının alınması tədqiqatın əsas məqsədidir.

Şagirdlərin emosional halı onun "Mən-konsepsiya"sının emosional məzmunundan əhəmiyyətli dərəcədə asılı olur. Bunu nəzərə alaraq belə bir qənaətə gələ bilərik ki, hələ kiçik məktəbli yaşında, "Mən-konsepsiya"nın formalaşdığı dövrdə onların emosional sahəsinin sağlamlığının qayğısına qalmaq lazımdır. Bundan başqa, təhlillər bizə belə bir qənaətə gəlməyə imkan verir ki, özünüdərk mahiyyəti özünüanlama yolu ilə açılır. Bu isə öz növbəsində pozitiv, emosional baxımdan sağlam "Mən-konsepsiya"nın inkişaf etdirilməsinin psixoloji şərt-

lərindəndir.

Hazırda müasir psixologiyada şagird şəxsiyyətinin formalaşması ilə emosiyaların qarşılıqlı asılılığı mövzusunda aparılan tədqiqatların əsas hissəsi şagirdlərin emosional intellektinə təsir göstərən amillərin psixoloji təhlilinə əsaslanır.

Eİ və ya EQ (Emotional intelligence and Emotional quotient) - emosional intellekt olaraq bilinən və uşaqların IQ-(İntelligence quotient) yəni, zehni qabiliyyətlərini formalaşdıran xüsusiyyətlərdən daha vacib olduğunu vurğulayan emosional xüsusiyyətlərimizi anlamaq və emosiyalarımızı idarə edə bilmək bacarığımızdır (4, s. 142).

Bu müxtəlif modellərin variantlarının inkişafı ilə müəyyən edilmişdir ki, Eİ özünə hesabat vermə, formal qiymətləndirmə, öz bacarıqlarının istifadəsi və ya testləşdirilməsi ilə emosiyaları müəyyən etmək, digər qruplar və ya özünü inkişaf yolu ilə ölçülə bilər. Bütün bu dediklərimizi aşağıdakı kimi qruplaşdırma bilirik:

- Özünə-hesabat vermək
- 1. Öz emosiyalarımızı bilmək
- Özünü-idarə
- 2. Öz emosiyalarımızı idarə etmək
- 3. Özünü motivasiya
- Sosial-hesabat vermək
- 4. Başqalarının emosiyalarını tanımaq və anlamaq
- Əlaqələri idarə etmək
- 5. Başqalarının emosiyalarını idarə etmək

Uşaqlarda emosional intellektin inkişafına təsir göstərən bir çox faktorlar vardır. Qolemana görə bu daha çox ailələrin uşaqlara olan münasibətindən, tərbiyə şəraitindən, mühitdən asılıdır. Eyni zamanda valideynlərin uşaqlara qadağa qoymaması ilə xarakterizə olunur. Uşaqların hər istəyinə “yox” deyə bilməmək, “hə” demək onların psixologiyasına mənfi təsir göstərir. Valideynlər uşaqlara yox deməkdən çox vaxt ona görə qorxurlar ki, uşaqların istəklərini həyata keçirə bilmədikləri halda şəxsiyyətin inkişafına mənfi təsir göstərir. Lakin məsuliyyət hissini aşılamaq emosional intellektin inkişafına olduqca müsbət təsir edən faktorlardan biridir. Məsuliyyət hissi uşağa kiçik yaşlardan sadə qaydalarla uşağa plan quraraq və plana əməl edilməsinə nəzarət edilərək formalaşdırılır. Yemək, yatmaq, televizora baxmaq üçün plan qurulması ən sadə qaydalar hesab olunur. Valideynin bu qaydalara əməl etməyən uşaqlara diqqət yetirməməsi uşağın şəxsiyyətində gələcəkdə hiss olunacaq dərəcədə mənfi izlər qoyur (5, s. 52).

Televizor və internet uşaqların emosional intellektinin inkişafını ləngidən faktorlar hesab olunur. Televizor fiziki asılılıq yaratmasa da psixoloji asılılıq yaratması amerikalı psixoloqlar tərəfindən aparılan tədqiqatlarla müəyyən olunmuşdur. Televizor informasiya mənbəyi kimi heç də pis vəsitə deyil. Lakin, əgər uşaq bütün gününü televizor qarşısında keçirdə və aktiv ünsiyyətlə bağlı heç bir fəaliyyətlə məşğul olursa biz onu emosional intellektə təsir göstərən mənfi faktor kimi qiymətləndirə bilirik. Alimlər həddən çox televiziya seyr etməyin uşaqların psixologiyasının əleyhinə olduğunu qeyd etsələr də, bir çox valideynlər özlərinin televiziya bağlılığına görə bu problemə elə də ciddi yanaşmamışlar. Bu problemi aradan qaldırmaq və uşaqların emosional intellektinin inkişafına şərait yaratmaq istəyi varsa müsbət amil kimi uşaq oyunlarını daim diqqət mərkəzində saxlamalıyıq.

Məktəb illərində müvəffəqiyyətsiz olan şagirdləri müşahidə etsək, bu uşaqların öyrənmə çətinliyi olsa da, olmasa da onların emosional intellektinin bəzi əsas bacarıqlarından bir və ya bir neçəsindən məhrum olduqları aydın görünəcəkdir. Müəllimin şagirdə olan yanlış yanaş-

ması, gərəksiz dərslər təkrarları, şəxsiyyətyönlü cəza metodları, sinifdə qalmaq və ya dərslər zamanı yoldaşlarından geri qalması, müəllimin şagirdə fərdi yanaşmamasının nəticəsi olaraq uşaqlarda özünəinamsızlıq, stress pozuntusu yaradır. Bütün bu hallar kiçik məktəblinin emosional intellektinə zərər verəcək faktorlar hesab olunur. Təəssüf ki bu hallar sonralar tələbə olan fərdlərə asanlıqla ötürülür.

Emosional intellekti aşağı olan kiçik məktəbli yeniyetməlik dövründə daha aqressiv, şəxsiyyətlər arası münasibətlərdə daha uğursuz olurlar və bu səbəbdən uşaqlar hiss və emosiyalarını doğru ifadə edə bilməz, qarşılarına məqsəd qoyub həmin məqsədə çatmaqda çətinlik çəkər, sevgi hissindən məhrum olurlar. Tələbəlik illərində belə halların ağır fəsadları göz önündə olur.

Bu gün Azərbaycanda insanların əksəriyyəti *qorxu, fobiya və həyəcan* yaşamaqdadır.

Ən çox da bundan əziyyət çəkənlər uşaqlar, şagirdlər və tələbələrdir.

Mütəxəssislər problemin mahiyyətini araşdırmaqla yanaşı, onun aradan qaldırılma yollarını da üzə çıxarmağa çalışırlar. Lakin önəmli məqamı gözdən qaçırlar; bilmədiyiniz hər nə isə onunla mübarizə aparmaq daha çətindir, hətta həmən-həmənməhkəməm imkanlıdır. Problemin kökünü anlamadan onu sadəcə bir müddətlik aradan qaldırmaq mümkün ola bilər. Mövzunun aktuallığını qoruyan məhz bu anlayışlara fərqli prizmadan baxışların mövcudluğudur, çünki müxtəlif yanaşmalar müxtəlif həll yollarının tapılmasına vəsilə olur.

Məqalənin aktuallığı. Tədqiqatın aktuallığı kiçik yaşlı məktəblilərin psixo-emosional inkişafına mane olan amillərin aradan qaldırılması işinin təşkilində yeni elmi istiqamətlərin tətbiqindədir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqalədə kiçik yaşlı məktəblilərin fərdi inkişafını və formalaşmasını müəyyən edən psixoloji amillər sistemi açıqlanmışdır.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti nə tətbiqi. Tədqiqat təcrübə əhəmiyyət daşıyır. Tədqiqatda alınan nəticələr məktəb psixoloqlarının fəaliyyət sferasında tətbiq oluna bilər.

Ədəbiyyat

1. Əliyev M.S. Qorxu reallığı illüziyası: təbiilik yoxsa sünilik // BQU-nun Elmi əsərləri, Bakı, 2017.

2. Dəmirova C.C. Kiçik yaşlı məktəblilərin emosional intellektinə təsir göstərən amillərin psixoloji təhlili. BQU-nun "Elmi xəbərlər"i, Bakı, 2017.

3. Muxtəsənova N. Psixo-emosional halların tələbə şəxsiyyətinin formalaşmasına təsiri (magistr dissertasiyası). Bakı, 2017.

4. Goleman D. Understanding Emotional Intelligence. Handbook, 2014.

5. Меновщиков В. Ю. Психологическое консультирование: работа с кризисными и проблемными ситуациями. М.: Смысл, 2002, с. 14–61.

Н.М. Махмудова**Психоэмоциональная создаваемая педагогическая ситуация у
учеников обстоятельства и их влияние на формирование личности****Резюме**

В современное время, когда человеческий фактор выходит на первый план, важно воспитывать подрастающее поколение как гармонично развитую, социально активную личность, сочетающую в себе духовное богатство, нравственную чистоту и физическое совершенство. Поэтому то, как формируется личность, факторы, влияющие на этот процесс, относятся к числу проблем, привлекающих внимание в первую очередь. Одной из основных задач является изучение факторов, влияющих на формирование личности с психологической точки зрения. Несмотря на многочисленные исследования, проведенные психологами и педагогами, нельзя сказать, что проблема полностью решена. Поэтому мы посчитали более целесообразным определить предмет исследования как влияние психоэмоциональных состояний на формирование личности младших школьников.

N.M. Mahmudova**Psycho-emotional created by the pedagogical situation in students
circumstances and their influence on the formation of personality****Summary**

In modern times, when the human factor is at the forefront, it is important to educate the young generation as a harmoniously developed, socially active person who combines spiritual richness, moral purity and physical perfection. Therefore, how the personality is formed, the factors influencing this process are among the problems that attract attention in the first place. One of the main tasks is to study the factors influencing the formation of personality from a psychological point of view. Despite numerous studies conducted by psychologists and educators, it cannot be said that the problem has been completely solved. Therefore, we considered it more expedient to define the subject of the research as the influence of psycho-emotional conditions on the formation of the personality of young schoolchildren.

Redaksiyaya daxil olub: 05.04.2022